

SAĞLIK YÜKSEKOKULU BİRİNCİ VE DÖRDÜNCÜ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN BİREYSEL HİJYEN İLE İLGİLİ ALİŞKANLIKLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Ayşen YETKİN*

Çağla YİĞİTBAŞ**

Kabul Tarihi: 12.02.2007

ÖZET

Tanımlayıcı ve karşılaştırmalı nitelikte olan bu çalışma Yüzüncü Yıl Üniversitesi Van Sağlık Yüksekokulu 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin bireysel hijyen ile ilgili davranışlarını karşılaştırmak amacıyla yapıldı. Aynı zamanda hemşirelik, ebelik ve sağlık memurluğu bölümleri ve kız-erkek öğrenciler arasında karşılaştırma yapıldı. Çalışmanın örneklemini 169 gönüllü öğrenci (1. sınıf:96 kişi, 4. sınıf:73 kişi) oluşturdu. Veriler 32 sorudan oluşan bir anket formu ile, dersanede, 2002-2003 öğretim yılı güz döneminin ilk haftası içinde toplandı, ki-kare ve yüzdellik hesabı ile değerlendirildi. Banyo yapma, yüz yıkama sıklığı, sadece başını yıkama durumu ve sıklığı, kulak hijyeni, diş fırçalama süresi, külot seçiminde önemsendiği hususlar ve külot değiştirme sıklığı, tuvalet temizliğini yapma şekli ve kullandığı materyal bakımından 4. sınıf öğrencilerin uygulamalarının 1. sınıf öğrencilerinden daha istenik bir şekilde olduğu ve SYO’nda aldıkları eğitimin önemli bir etkisinin olduğu belirlendi. Menstruasyon sırasında banyo yapan; 4. sınıf öğrencilerin oranı 1. sınıf öğrencilerin oranından daha yüksek ($p=0.001$), ebelik bölümü öğrencilerinin oranı da hemşirelik bölümü öğrencilerinden daha yüksek ($p=0.000$) bulundu.

Öğrencilerin bireysel hijyenle ilgili davranışlarının değiştirilmesi için eğitime daha çok önem verilmesi gerektiği sonucuna varıldı.

Anahtar Kelimeler: Öğrenci, Sağlık Yüksekokulu, bireysel hijyen, eğitim.

ABSTRACT

Comparison Of The Personal Hygienic Habits Of Freshman And Senior Students Of Health College.

This descriptive and comparative study was carried out to compare the personal hygienic habits of freshman and senior students of Van Health College at Yuzuncu Yil University. Additionally, comparison was made among the students of three different departments (Nursing, Midwifery and Health Officery) and the female and male students (96 freshman and 73 senior). They were asked to complete a survey with 32 questions at the first week of fall semester of 2002-2003 academic year. The data were evaluated by means of percentage count and chi-square test. It was found that frequencies of taking a bath, washing face and hair, ear hygiene, brushing teeth and changing under wear and also hygiene in the toilette of senior students were more desirable than those of freshman students. The rate of senior students who take a shower during menstruation period were higher ($p=0.001$) than the rate of freshman students. This ratio was also higher ($p=0.000$) in Midwifery students than Nursing students. It was concluded that education affects the hygienic habits of students. Therefore, education should be considered as an important factor for improving the hygienic habits of individuals.

Keywords: Student, Health College, personal hygiene, education

GİRİŞ

Hijyen, bir sağlık bilimi olup, temel ilgi alanı sağlığın korunması ve sürdürülmesidir. Hijyen konularından birisi olan bireysel hijyen ise bireyin sağlığını sürdürmek için yaptığı öz-bakım uygulamalarını içerir. Bireysel hijyen; ağız, el, ayak bakımı gibi bireyin kendi bedeni ile ilgili uygulamaların yanı sıra cinsel hij-

yen, mental hijyen, sosyal hijyen gibi çok çeşitli uygulamaları da içerir (Ulusoy ve Görgülü 1997, Görgülü 2000). Dünya Sağlık Örgütü'nün “21. Yüzyılda Herkes İçin Sağlık” çalışmaları kapsamında belirlediği hedefler arasında; sağlığın korunması ve geliştirilmesi için bireysel hijyen uygulamalarının iyileştirilmesi de yer almaktadır (Sağlık 21/2000).

*Yüzüncü Yıl Üniv. SYO Hemşirelik Bölümü Hemşirelik Esasları AD (Yrd. Doç. Dr.)

** Karadeniz Teknik Üniv. Trabzon SYO (Öğr. Gör.)

Bireysel hijyen davranışları; bireyin inançları, değerleri, alışkanlıkları, beden imgesi, sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri, bilgi düzeyi, bireysel tercihler, hastalıklar ve fizyolojik periyotlar (menstruasyon, gebelik, lohusalık v.b.) , ailesel özellikler, yaşadığı/çalıştığı ortamın fiziksel ve sosyal özellikleri gibi pek çok faktörden etkilenebilir. Bu yüzden her bireyin hijyen ile ilgili uygulamaları birbirinden farklıdır yani bireye özgüdür (Akşit 1997, Görgülü 2000).

Altun ve arkadaşlarının çalışmasında (1999) belirtildiği gibi; bireysel hijyenin sağlanması ve sürdürülmesi, öğrencilerin kendilerini sağlıklı hissetmelerini sağlayan faktörler arasında yer almakta ve sağlığı geliştirici faktörlere uygun davranış sergileyenlerin öz-bakım güçleri yükselmektedir. Benzer çalışmalarda da (Babadağ 1984, Can ve ark. 2002, Tuzcu ve ark. 2003) eğitimin bireysel hijyenle ilgili bilgi ve uygulamalara önemli etkilerinin olduğu vurgulanmaktadır.

Sağlık Yüksekokulunda (SYO) öğrenim gören öğrencilerin bireysel hijyen ile ilgili aldığı eğitim öncelikle öğrencinin kendi davranışlarında istedik değişiklikler oluşturmalarıdır. Daha sonra öğrenci bu bilgi ve becerileri bakım verdiği birey/aile/toplumun davranışlarını değiştirmek ve geliştirmek için kullanabilmelidir.

Bu çalışma; genç erişkin döneminde olan SYO öğrencilerinin bireysel temizlik ve bakımla ilgili uygulamalarını ve alışkanlıklarını ve lisans eğitiminin henüz başlangıcında olan birinci sınıf öğrencileri ile son sınıf öğrencileri arasındaki farkı belirlemek amacıyla yapılmıştır. Diğer taraftan her iki sınıf öğrencilerinin yanlış ya da eksik olan hijyenik davranışları bilirse, eğitim sırasında bu hususların üzerinde daha çok durularak eğitimin etkinliği artırılabilir.

GEREÇ VE YÖNTEM

Tanımlayıcı ve karşılaştırmalı özellikte olan bu çalışma Yüzüncü Yıl Üniversitesi Van SYO'nda yapıldı. Öğrencilerin SYO'nda aldığı eğitimin

hijyenik davranışları üzerine olan etkisinin belirlenmesi amaçlandığından; veriler 2002-2003 öğretim yılı güz döneminin ilk haftası içinde toplandı.

Çalışmanın evrenini sözü edilen okulda öğrenim gören 1. sınıf (119 kişi) ve 4. sınıf (96 kişi) Hemşirelik, Ebelik ve Sağlık Memurluğu (SAM) Bölümü öğrencilerinin tamamı (215 kişi) oluşturdu. Çalışma için örneklem seçimine gidilmedi, evrenin tümü çalışmaya dahil edilmek istendi ancak 46 öğrenci çeşitli nedenlerle çalışma kapsamına alınamadı. Dolayısıyla çalışmanın örneklemini 169 öğrenci (1. sınıf 96 kişi, 4. sınıf 73 kişi) oluşturdu. Çalışmaya katılma oranı %78.6'dır. Çalışma planlandıktan sonra okul idaresinden izin alındı.

Öğrencilerin hepsi çalışmaya gönüllü olarak katıldı. Veri toplamak için; öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerini ve hijyenik davranışlarını belirlemeye ilişkin hazırlanan 32 sorudan oluşan bir Anket Formu kullanıldı. Öğrencilerin anket formlarını dersanede, yeterli süre (30 dakika) vererek doldurmaları sağlandı. Uygulamadan önce çalışmanın amacı, önemi ve formun nasıl doldurulacağı hakkında açıklama yapıldı.

Verilerin analizinde yüzdellik hesabı ve Ki-kare önemlilik testi kullanıldı.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Tablo 1'de; çalışmaya katılan öğrencilerin %56.8'inin birinci sınıf, %43.2'sinin dördüncü sınıf, %76.4'ünün yaşamının çoğunu bir ilde geçirdiği, %42.0'sinin yurtdışı, %40.3'ünün ailesinin yanında kaldığı görülmektedir.

1. sınıf öğrencilerin %58.3'ü, 4. sınıf öğrencilerin %76.8'i haftada iki kez banyo yaptığını, genel olarak öğrencilerin %66.2'si haftada iki kez banyo yaptığını belirtmiş ve iki sınıf arasındaki fark önemli bulunmuştur (p=0.001). Bu sonuç Babadağ'ın (1984) çalışma sonuçları ile benzerlik göstermekte ve eğitimin kişisel sağlık uygulamalarından olan banyo yapma sıklığına olumlu yönde etki ettiğini göstermektedir. Oysa Kastamo-

nu'da, haftada iki kez banyo yapan lise öğrencilerinin oranının daha düşük olduğu (%49.6) belirtilmiştir (Ulaş ve Görgülü 2001). Banyo yapma sıklığı açısından bölümler arasındaki fark önemli ($p=0.03$) olduğu halde, kız ve erkek öğrenciler arasındaki farkın önemli olmadığı ($p=0.06$) görülmüştür (Tablo2). Banyo yapma sıklığı ile ilgili olarak kesin bir süre belirtmek doğru bir yaklaşım değildir. Bireyin bilgi düzeyi, sosyo-ekonomik durumu, bireysel tercihleri, fiziki olanakları, beden imgesi, iklim koşulları, v.b pek çok faktör banyo yapma sıklığını etkiler. Önemli olan, deri temizliğinin sağlanması ve sürdürülmesidir. Öğrenci-

lerin kulak temizliğini genellikle aplikatör (iki ucu pamuk sarılı çubuk) ile yaptıkları, birinci sınıf öğrencilerinde bu oranın (%39.4) dördüncü sınıf öğrencilerden (%34.2) daha yüksek olduğu ve aradaki farkın önemli olduğu ($p=0.02$), kulak hijyeni açısından bölümler arasındaki farkın önemli olmadığı ($p=0.20$) fakat kız öğrencilerin erkek öğrencilerden (%23.6) daha yüksek oranda (%40.8) aplikatör ile kulağını temizlediği ve aradaki farkın önemli olduğu ($p=0.00$) belirlenmiştir (Tablo 2). Oysa kulakların hijyenik bakımı için kulak kepeçesinin temizlenmesi yeterlidir (Görgülü 2000).

Tablo1. Öğrencilerin Özelliklerine Göre Dağılımı

Tanıtıcı Bilgiler	S	%
Sınıfı		
1. Sınıf	96	56.8
4. Sınıf	73	43.2
Bölümü		
Hemşirelik	63	37.3
Ebelik	65	38.5
Sağlık Memurluğu	41	24.2
Cinsiyeti		
Kız	135	79.9
Erkek	34	20.1
Yaşamının çoğunun geçtiği yer		
Köy	13	7.6
İlçe	27	16.0
İl	129	76.4
Şu an barındığı yer		
Yurt	71	42.0
Ailesinin yanında	68	40.3
Arkadaşları ile ya da tek evde	21	12.4
Akraba yanında	8	4.7
Eşi ile birlikte	1	0.6
TOPLAM	169	100.0

Hemşirelik bölümü öğrencilerinin çoğunun (%77.7) diğer bölümlerden daha yüksek oranda başını haftada iki kez yıkadığı ve bu farkın önemli olduğu ($p=0.01$), baş yıkama sıklığı açısından kız ve erkek öğrenciler arasında önemli bir fark olmadığı ($p=0.18$) belirlenmiştir (Tablo 2). Saçı yıkama sıklığını; banyo yapma sıklığında olduğu gibi; saçın özelliği, yaşanılan iklim koşulları, yapılan iş ve fiziksel aktivite düzeyi belirler

(Görgülü 2000). Öğrencilerin çoğu (%66.8) saç yıkama ürünü olarak şampuanı tercih ettiklerini belirtmiştir (Tablo 2). Öğrencilerden 18'i (%10.6) yaşamı boyunca en az bir kez bitlendiğini ifade etmiştir. İstatistiksel olarak önemsiz olmakla birlikte ($p=0.31$) kız öğrencilerin, muhtemelen saçları uzun olduğu için, daha çok (%11.9) bitlenmeye maruz kaldığı görülmüştür (Tablo 2).

Tablo 2. Öğrencilerin sınıfları, bölümleri ve cinsiyetleri ile vücut hijyeni ile ilgili uygulamalarının karşılaştırılması (N:169)

Vücut hijyeni ile ilgili uygulamalar	Sınıf		Bölüm		Cinsiyet		
	1.sınıf (n:96)*	4.sınıf (n:73)*	SAM (n:41)*	EBE (n:65)*	HEMŞİRE (n:63)*	Kız (n:135)*	Erkek (n:34)*
Banyo yapma sıklığı							
Haftada bir kez	11	3	6	4	4	8	6
Haftada iki kez	56	56	30	41	41	88	24
Her gün	12	6	2	10	6	17	1
Gün aşırı	16	2	3	4	11	15	3
Süreye dikkat etmiyor	1	6	-	6	1	7	-
	$\chi^2=18,2$ SD=1	P=0,001	$\chi^2=16,9$ SD=8	P=0,03		$\chi^2=8,8$ SD=4	P=0,06
Yüz yıkama sıklığı							
Her sabah	66	58	25	46	53	104	20
Her akşam	6	-	3	3	-	4	2
Aklıma geldikçe	23	11	11	15	8	24	10
Banyo yaptığımda	-	2	2	-	-	-	2
Abdest aldıktan	1	2	-	1	2	3	-
	$\chi^2=11$ SD=5	P=0,05	$\chi^2=15,0$ SD=10	P=0,13		$\chi^2=9,3$ SD=5	P=0,09
Sadece baş yıkama durumu							
Evet	40	48	23	29	36	66	22
Hayır	56	25	18	36	27	69	12
	$\chi^2=9,6$ SD=1	P=0,002	$\chi^2=2,36$ SD=2	P=0,30		$\chi^2=2,72$ SD=1	P=0,09
Sadece baş yıkama sıklığı							
Her gün	12	15	9	14	3	18	8
Haftada iki kez	24	31	12	15	28	44	12
Her hafta	3	1	2	-	2	2	2
10 günden uzun aralıklarla	1	1	-	-	2	2	-
	$\chi^2=12,0$ SD=4	P=0,01	$\chi^2=19,2$ SD=8	P=0,01		$\chi^2=6,1$ SD=4	P=0,18
Başını ne ile yıkıyor							
Şampuan	65	48	22	57	34	96	17
Sabun	3	1	4	-	-	-	4
Şampuan+sabun	28	24	15	8	29	39	13
	$\chi^2=0,74$ SD=2	P=0,68	$\chi^2=31,7$ SD=4	P=0,000		$\chi^2=13,0$ SD=2	P=0,000

(Tablo 2'nin devamı)

Vücut hijyeni ile ilgili uygulamalar	Sınıf			Bölüm			Cinsiyet					
	1.sınıf (n:96) ⁿ		4.sınıf (n:73) ⁿ		SAB (n:41) ⁿ		HEMŞİRE (n:63) ⁿ		Kız (n:135) ⁿ		Erkek (n:34) ⁿ	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Bilinenme durumu												
Evet	10	10.4	8	11.0	3	7.3	10	15.4	5	8.0	16	11.9
Hayır	86	89.6	65	89.0	38	92.7	55	84.6	58	92.0	119	88.1
	$\chi^2=0.01$ SD=1		P=0.91		$\chi^2=2.4$ SD=2		P=0.28		$\chi^2=1.01$ SD=1		P=0.31	
Kullandığı havlu												
Sadece kendisinin	90	93.7	71	97.2	37	90.2	64	98.4	60	95.2	131	97.0
Ortak kullanılıyor	6	6.3	2	2.8	4	9.8	1	1.6	3	4.8	4	3.0
	$\chi^2=1.13$ SD=1		P=0.28		$\chi^2=3.7$ SD=2		P=0.15		$\chi^2=4.6$ SD=1		P=0.03	
Kullandığı tarağı												
Yalnız kendisi kullanıyor	88	91.7	54	74.0	36	87.8	50	76.9	56	88.9	113	83.7
Evide ortak kullanılıyor	2	2.0	3	4.1	3	7.3	-	-	2	3.2	2	1.5
Ara sıra arkadaşına veriyor	6	6.3	16	21.9	2	4.9	15	23.1	5	7.9	20	14.8
	$\chi^2=9.9$ SD=2		P=0.00		$\chi^2=13.5$ SD=4		P=0.00		$\chi^2=6.6$ SD=2		P=0.03	
Kullandıkları ne ile temizliyor												
Havlu ucu ile	3	3.1	10	13.7	4	9.7	5	7.7	4	6.3	9	6.6
Ucu sivri herhangi bir şey ile	3	3.1	-	-	3	7.3	-	-	-	-	-	-
Ucu pamuk sarılı kibrit çöpüyle	22	22.8	8	11.0	8	19.6	10	15.4	12	19.0	24	17.8
Aplikatör ile	38	39.4	25	34.2	11	26.8	29	44.6	23	36.5	55	40.8
Banyo sırasında yıkıyor	23	23.3	22	30.2	10	24.4	16	24.6	19	30.2	36	26.7
İçine dokunmadan dışını yıkıyor	7	7.3	8	10.9	5	12.2	5	7.7	5	8.0	11	8.1
	$\chi^2=13.1$ SD=5		P=0.02		$\chi^2=13.3$ SD=10		P=0.20		$\chi^2=15.3$ SD=5		P=0.00	
Bireysel temizlik ve bakımla ilgili bilgileri aldığı kaynak												
Aile	55	57.3	17	23.3	26	63.4	18	27.7	27	42.8	50	37.0
Basın yayın organları	11	11.4	-	-	4	9.8	-	-	7	11.1	8	6.0
Öğretmen	5	5.2	12	16.4	4	9.8	5	7.7	8	12.7	13	9.6
Sağlık personeli	8	8.3	8	11.0	6	14.6	10	15.4	8	12.7	12	8.9
Arkadaş	-	-	1	1.3	1	2.4	-	-	-	-	-	-
Hepsi	17	17.8	35	48.0	-	-	32	49.2	20	31.7	52	38.5
	$\chi^2=37.7$ SD=5		P=0.000		$\chi^2=47.8$ SD=10		P=0.000		$\chi^2=22.6$ SD=5		P=0.000	

*Oranlar n'e göre alınmıştır.

Dördüncü sınıf öğrencilerin %21.9'u, birinci sınıf öğrencilerin %6.3'ü kullandığı tarağı ara sıra arkadaşına verdiğini ve bu farkın önemli olduğu ($p=0.00$), ebelik bölümü öğrencilerinin daha çok (%23.1) tarağını arkadaşları ile ortak kullandığı ve bölümler arasındaki bu farkın da önemli olduğu ($p=0.00$), kız öğrencilerin (%14.8) erkek öğrencilerden (%5.9) daha çok ortak tarak kullandığı ve bu farkın da önemli olduğu ($p=0.03$) belirlenmiştir (Tablo 2). Oysa saçlı deri ile ilgili hastalık etkenlerinin taşınmasına yol açabileceğinden; tarak, saç fırçası v.b. araç-gerecin kişisel eşya olması gerektiği unutulmamalıdır.

Kullandığı havlunun kendisine ait olduğunu belirten öğrencilerin oranının oldukça yüksek (%95.2) olduğu, bu bakımdan sınıflar ve bölümler arasında önemli bir fark olmadığı ($p>0.05$), ancak kız öğrencilerde bu oranın (%97.0) erkek öğrencilerden (%88.2) daha yüksek olduğu ve aradaki farkın önemli olduğu ($p=0.03$) belirlenmiştir (Tablo 2). Genel olarak öğrencilerin %95.2'sinin kullandığı havlunun kişisel olması, enfeksiyon etkenlerinin havlu aracılığı ile bir kişiden başka bir kişiye geçişinin önlenmesi açısından istenen bir uygulamadır.

Öğrencilere bireysel temizlik ve bakım ile ilgili bilgileri aldığı kaynak sorulduğunda; birinci sınıf öğrencilerin %57.3'ü dördüncü sınıf öğrencilerin %23.3'ü ailesinden bilgi aldığını belirtmiş ve iki sınıf arasında önemli bir fark ($p=0.000$) olduğu belirlenmiştir. Sağlık personelinin bu konuda ne yazık ki, etkin bir kaynak olamadığı dikkati çekmektedir. Bilgi alınan kaynak açısından; aile yine çoğunluğu teşkil etmekle birlikte, hem bölümler ($p=0.000$) hem kız ve erkek öğrenciler arasındaki fark önemli ($p=0.000$) bulunmuştur (Tablo 2). Sağlığın ve sağlığa etki eden davranışların sosyo-kültürel boyutu olduğu (Sayan 1999) göz önünde bulundurulursa, ailenin bireysel hijyen ile ilgili uygulamalara da olumlu ya da olumsuz etki etmesi kaçınılmazdır. Olgun ve Oğuz'un da belirttiği

gibi (1999) sağlık eğitimi genellikle tutum ve değerleri değiştirmeyi gerektirir.

Öğrencilerin büyük bir kısmı ellerini su ve sabun ile yıkadığını belirtmekle birlikte, birinci ve dördüncü sınıflar arasındaki fark önemli olmadığı halde ($p=0.33$) SAM öğrencilerinin Ebelik ve Hemşirelik Bölümünden daha düşük oranda (%78.0) ellerini yıkarken sabun kullandıkları ve bu farkın önemli olduğu ($p=0.00$) belirlenmiştir. Bu sonucu doğrular bir şekilde ellerini su ve sabunla yıkanan kız öğrencilerin oranı (%95.5), erkek öğrencilerin oranından (%73.5) önemli ($p=0.000$) bir şekilde yüksek bulunmuştur (Tablo3). Sabun ve deterjanlarla yapılan el yıkamayla derinin geçici florasında yer alan bakterilerin %90-100'ü uzaklaştırılabilir (Kanra ve Kara 1999). Ellerin yıkanması sırasında sabun kullanılması bu bakımdan çok önemlidir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun (%94.7) tırnaklarının genellikle kısa olduğunu belirtmesi istenen bir durumdur (Tablo 3). Çünkü uzun olan tırnakların altı ve dibi mikroorganizmaların barınması için uygun bir ortam oluşturabilir. Hatta kütiküller sağlam ve tırnak uçları da pürüzsüz olmalıdır (Ulusoy 1994). Tırnakların kısa olmasını, birinci sınıf öğrencileri en çok (%41.7) "mikrop barınmaz" düşüncesiyle gerekli gördüğü halde dördüncü sınıf öğrencileri, beklenenin tersine, daha düşük bir oranda (%37.1) bu seçeneği işaretlemişlerdir ve aradaki fark önemli ($p=0.000$) bulunmuştur. Birinci sınıf öğrencilerin tırnakların kısa olmasının önemi konusunda daha çok kişisel sorumluluk sahibi olmaları, toplumun en temel ünitesi olan ailenin de sağlığa ilişkin değerler, algılar, alışkanlıklar ve tutumlar edinmeye ilişkin çok önemli bir etkisinin olduğunu düşündürmektedir. Çünkü aile; bireylerin içinde yaşadığı, beslendiği, toplumsallaştığı, bireysel büyüme-gelişme ve otonomisini sağladığı "bir birincil sosyal sistem"dir (ICN 1994 Teması, İnanç ve Hatipoğlu 1995, Tabak 2002).

Tablo3. Öğrencilerin sınıfları, bölümleri ve cinsiyetleri ile el ve ayak hijyeni ile ilgili uygulamalarının karşılaştırılması (N:169)

El ve ayakla ilgili hijyenik uygulamalar	Sınıf			Bölüm			Cinsiyet							
	1.sınıf (n:96) ^a		4.sınıf (n:73) ^a		SAM (n:41) ^a		EBE (n:65) ^a		HEMŞİRE (n:63) ^a		Kız (n:135) ^a		Erkek (n:34) ^a	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
El yıkama sıklığı Kirlendiğini hissettiği zaman Sadece sabah Yemek öncesi ve sonrası Tuvalet öncesi ve sonrası	89	92.8	72	98.6	40	97.5	60	92.3	61	96.8	130	96.3	31	91.2
	1	1.0	-	-	1	2.5	-	-	-	-	-	-	1	2.9
	5	5.2	-	-	-	-	3	4.6	2	3.2	5	3.7	-	-
	1	1.0	1	1.4	-	-	2	3.1	-	-	-	-	2	5.9
	$\chi^2=4.7$	SD=4	P=0.31		$\chi^2=14.0$	SD=8	P=0.08		$\chi^2=14.8$	SD=4	P=0.005			
Ellerini ne ile yıkıyor Soğuk su ile Sıcak su ile Sut+sabun ile Antimikrobik bir madde ile	5	5.2	6	8.2	8	19.6	2	3.1	1	1.2	3	2.2	8	23.6
	1	1.1	1	1.3	1	2.4	1	1.5	-	-	1	0.7	1	2.9
	90	93.7	64	87.7	32	78.0	61	93.9	61	96.9	129	95.5	25	73.5
	-	-	2	2.8	-	-	1	1.5	1	1.2	2	1.5	-	-
	$\chi^2=3.4$	SD=3	P=0.33		$\chi^2=17.2$	SD=6	P=0.00		$\chi^2=22.0$	SD=3	P=0.000			
Tırnaklar (genellikle) Uzun Kısa	7	7.3	2	2.7	2	4.9	4	6.2	3	4.7	7	5.2	2	5.8
	89	92.7	71	97.3	39	95.1	61	93.8	60	95.3	128	94.8	32	94.2
	$\chi^2=2.5$	SD=2	P=0.28		$\chi^2=3.27$	SD=4	P=0.51				$\chi^2=0.7$	SD=2	P=0.68	
	2	2.0	-	-	1	2.4	-	-	1	1.6	1	0.7	1	2.9
Ayaklarını yıkama sıklığı Sadece banyo sırasında Her gece Kirlendiğini hissettiğinde Abdest aldığı anda	57	59.5	48	65.8	22	53.7	42	64.6	41	65.0	88	65.3	17	50.0
	29	30.2	18	24.6	11	26.8	16	24.6	20	31.8	37	27.4	10	29.4
	8	8.3	7	9.6	7	17.1	7	10.8	1	1.6	9	6.6	6	17.7
	$\chi^2=3.5$	SD=5	P=0.60		$\chi^2=14.7$	SD=6	P=0.01				$\chi^2=8.3$	SD=5	P=0.13	
Ayaklarını kurutma materyali Kendi ayak havlusu ile Evdeki ayak havlusu ile Bulduğu herhangi bir şey ile Kurulamıyor	48	50.0	46	63.1	18	43.9	47	72.3	29	46.0	81	60.0	13	38.2
	5	5.2	1	1.4	3	7.3	-	-	3	4.7	3	2.2	3	8.8
	6	6.3	4	4.3	3	7.3	2	3.1	5	8.0	7	5.2	3	8.8
	37	38.5	22	30.3	17	41.5	16	24.6	26	41.3	44	32.6	15	44.2
	$\chi^2=3.8$	SD=3	P=0.27		$\chi^2=14.17$	SD=6	P=0.01				$\chi^2=7.2$	SD=3	P=0.06	
Çorap değiştirme sıklığı Ayaklarını yıkayınca Haftada 2 kez Her gün Süreye dikkat emiyor	10	10.4	1	1.3	1	2.4	7	10.7	3	4.7	11	8.2	-	-
	13	13.5	10	13.7	11	26.8	3	4.6	9	14.3	12	8.9	11	32.4
	51	53.2	40	54.8	16	39.0	41	63.1	34	54.0	80	59.2	11	32.4
	22	22.9	22	30.2	13	31.8	14	21.6	17	27.0	32	23.7	12	35.2
	$\chi^2=6.0$	SD=3	P=0.10		$\chi^2=16.3$	SD=6	P=0.01				$\chi^2=18.8$	SD=3	P=0.000	

*Oranlar n'e göre alınmıştır.

Ulaş ve Görgülü'nün çalışmasında (2001) liseli öğrencilerin %78.4'ünün her gün, bizim çalışmamızda ise öğrencilerin genel olarak %70.0'inin günde en az bir kere ayaklarını yıkadığı belirlenmiştir. Birinci sınıf öğrencilerin %50.0'sinin, dördüncü sınıf öğrencilerin %63.1'inin kendi ayak havlusu ile ayaklarını kuruması olumlu bir davranış olarak değerlendirilmiştir. Fakat ayaklarını yıkadıktan sonra kurulamayan öğrencilerin oranının da (1. sınıf:%38.5, 4. sınıf: %30.5) yüksek olduğu, sınıflar arası farkın önemli olmadığı (p=0.27) belirlenmiştir (Tablo 3). Babadağ'ın çalışmasında ise (1984); ayaklarını hem kurulan hem de kendi ayak havlusu ile kurulan öğrencilerin oranı her iki sınıfta da bizim çalışmamızdan daha yüksek bulunmuştur. Ebelik bölümü öğrencilerinin %72.3'ünün ayaklarını kendi ayak havlusu ile kurduğu ve bu bakımdan bölümler arası farkın önemli olduğu (p=0.01) ancak kız ve erkek öğrenciler arasındaki farkın önemsiz olduğu (p=0.06) belirlenmiştir (Tablo 3). Genel olarak öğrencilerin %53.8'inin her gün çorap değiştirdiği, bu oranın aynı davranışı gösteren liseli öğrencilerin oranından (%40.9) yüksek olduğu (Ulaş ve Görgülü 2001) görülmüştür.

Birinci sınıf öğrencilerin %72.9'u, dördüncü sınıf öğrencilerin %54.8'i her yemekten sonra dişlerini fırçaladığını belirtmiş ve diş fırçalama sıklığı açısından her iki sınıf arasındaki fark önemli (p=0.02) bulunmuştur. Bölümlerden en yüksek oranda (%80.0) ebelik bölümü öğrencilerinin dişlerini her yemekten sonra fırçaladığı, bunu hemşirelik (%61.9) ve en düşük oranda (%46.2) SAM Bölümü öğrencilerinin izlediği ve aradaki farkın önemli olduğu (p=0.003) bulunmuştur. Dişlerini her yemekten sonra fırçalayan kız öğrencilerin oranının (%71.1) erkek öğrencilerin oranından (%41.2) oldukça

yüksek olduğu ve aradaki farkın da oldukça önemli olduğu (p=0.002) belirlenmiştir (Tablo 4). Konu ile ilgili çalışmalardan; İzmir'de ilkököl son sınıf öğrencilerinin %85.5'inin dişlerini fırçaladığı bunların %17.8'inin günde 3-4 kez fırçaladığı (Genç ve Zorbaz 1989), Ankara'da bir grup erbaş ve erin %70.1'inin dişlerini günde kaç kez fırçalanması gerektiğine doğru yanıt verdiği (Ceylan ve ark. 2001), Florence Nightingale HYO birinci sınıf öğrencilerinin %9.1'inin , dördüncü sınıf öğrencilerin ise %24.4'ünün günde üç kez dişlerini fırçaladığı (Babadağ 1984) belirtilmiştir .

Öğrencilere dişlerini fırçalama süresi sorulduğunda; birinci sınıf öğrencilerinin çoğu (%43.7) temizlendiğini hissedinceye kadar, dördüncü sınıf öğrencileri de en çok (%32.2) ortalama iki dakika şeklinde yanıt vermiş ve sınıflar arasındaki fark önemli (p=0.000) bulunmuştur. Diş fırçalama süresinin dağılımı bakımından bölümler arasında önemli bir fark olmadığı (p=0.12), erkek öğrencilerin çoğu (%38.3'ü) ortalama bir dakika, kız öğrencilerin %39.3'ü iki dakika fırçaladığını ve bu açıdan kız ve erkek öğrenciler arasındaki farkın önemli olduğu (p=0.04) belirlenmiştir (Tablo 4). Diş fırçalamanın etkili olabilmesi için sürenin üç dakika olması gerekir (Sandallı 1981).

Hemşirelik bölümü öğrencilerinin çoğu (%92.0) altı ayda bir fırçasını değiştirdiği ve bölümler arası farkın önemli olduğu (p=0.003), kız öğrencilerin %84.5'i erkek öğrencilerin %47.0'si diş fırçalarını altı ayda bir değiştirdiğini ve aradaki farkın önemli olduğu (p=0.000) belirlenmiştir (Tablo 4). Oysa diş fırçasının iyi fonksiyon görmesi ve temizliği açısından üç ayda bir değiştirilmesinde yarar vardır (Çakırcalı 1998).

Tablo 4. Öğrencilerin sınıfları, bölümleri ve cinsiyetleri ile diş hijyeni ile ilgili uygulamalarının karşılaştırılması (N:169)

Diş ile ilgili hijyenik uygulamalar	Sınıf			Bölüm						Cinsiyet				
	1.sınıf (n:96)*		4.sınıf (n:73)*		SAM (n:41)*		EBE (n:65)*		HEMŞİRE (n:63)*		Kız (n:135)*		Erkek (n:34)*	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Diş fırçalama süresi Ortalama 1 dakika Ortalama 2 dakika Ortalama 3 dakika Temizlendiğini hissedinceye kadar Süreye dikkat etmiyor	5	5.2	2	2.6	15	36.5	9	13.8	15	23.8	26	19.2	13	38.8
	13	13.5	31	32.2	14	34.1	26	40.0	23	36.5	53	39.3	10	29.4
	14	14.6	2	2.6	3	7.3	1	1.5	3	4.8	4	3.0	3	8.8
	42	43.7	21	21.9	8	19.5	21	32.4	15	23.8	37	27.4	7	20.6
	22	23.0	17	17.7	1	2.5	8	12.3	7	11.1	15	11.1	1	2.9
		$\chi^2=22.5$	SD=4	P=0.000		$\chi^2=12.6$	SD=8	P=0.12		$\chi^2=9.5$	SD=4	P=0.04		
Diş fırçalama sıklığı Sadece sabah Sadece akşam/gece Her yemektan sonra Bırkaç günde bir Akılma geldikçe	11	11.5	10	13.7	9	22.0	4	6.1	8	12.7	13	9.7	8	23.6
	8	8.3	19	26.0	10	13.6	3	4.6	14	22.2	17	12.6	10	29.4
	70	72.9	40	54.8	19	46.2	52	80.0	39	61.9	96	71.1	14	41.2
	1	1.0	-	-	1	2.4	-	-	-	-	-	-	1	2.9
	6	6.3	4	5.5	2	4.8	6	9.3	2	3.2	9	6.6	1	2.9
		$\chi^2=11.1$	SD=4	P=0.02		$\chi^2=23.3$	SD=8	P=0.003		$\chi^2=17.3$	SD=4	P=0.002		
Diş fırçasını değiştirme sıklığı Ayda bir 6 ayda bir 1 yılda bir Daha uzun süre Süre önemli değil	-	-	1	1.4	1	2.4	-	-	-	-	-	-	1	3.0
	73	76.0	59	80.9	21	51.2	51	78.5	58	92.0	114	84.5	16	47.0
	12	12.5	4	5.6	6	14.7	7	10.8	3	4.8	11	8.1	5	14.7
	1	1.0	2	2.7	-	-	1	1.5	2	3.2	3	2.2	-	-
	10	10.5	9	12.4	13	31.7	6	9.2	-	-	7	5.2	12	35.3
		$\chi^2=4.3$	SD=4	P=0.36		$\chi^2=23.3$	SD=8	P=0.003		$\chi^2=17.3$	SD=4	P=0.000		
Diş ipliği kullanma durumu Evet Hayır	8	8.3	3	4.1	2	4.9	7	10.7	2	3.2	9	6.6	2	5.8
	88	91.7	70	95.9	39	95.1	58	89.3	61	96.8	126	93.4	32	94.2
	$\chi^2=1.21$	SD=1	P=0.27		$\chi^2=3.2$	SD=2	P=0.19		$\chi^2=0.02$	SD=1	P=0.19			

*Oranlar n'e göre alınmıştır.

Öğrencilerin külot seçiminde en çok önemseydiği hususlarla ilgili bulguların dağılımı incelendiğinde; hem sınıflar arasında hem bölümler arasında hem de kız ve erkek öğrenciler arasında önemli fark olduğu görülmüştür (her üç değişken için $p=0.000$). Şöyle ki; birinci sınıf öğrencilerin %34.5'i "temiz olmalı", dördüncü sınıf öğrencilerin %72.7'si "pamuk/penye olmalı", hemşirelik bölümü öğrencilerin %41.3'ü "fark etmez", erkek öğrencilerin %32.4'ü "bol olmalı" şeklinde düşüncelerini belirtmişlerdir. (Tablo 5). Birinci sınıf öğrencilerin %32.3'ünün her gün, dördüncü sınıf öğrencilerin %46.6'sının gün aşırı külot değiştirdiği ve aradaki farkın önemli ($p=0.001$) olduğu belirlenmiştir. SAM bölümü öğrencilerin %61.0'i sadece banyodan sonra, ebelik bölümü öğrencilerin %40.0'ı gün aşırı, hemşirelik bölümü öğrencilerin ise %28.6'sı her gün külot değiştirdiğini belirtmiş ve aradaki fark önemli ($p=0.000$) bulunmuştur. Kız öğrencilerin önemli bir şekilde ($p=0.000$) erkek öğrencilerden daha sık olarak külot değiştirdikleri belirlenmiştir (Tablo 5). Elde edilen sonuç Uptan ve Sabuncu'nun (1997) çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Peri-anal bölgenin temiz olabilmesi için; giyilen külotün beyaz, pamuklu, kişiye özel olması, her gün değiştirilmesi ve yıkandıktan sonra ütülenmesi önerilmektedir (Görgülü 2000). Birinci sınıf öğrencilerin %75.0'i tuvalet temizliğini peri-anal bölgeyi yıkadıktan sonra tuvalet kağıdı ile kurulama şeklinde yaptığını, bu oranın dördüncü sınıf öğrencilerde daha yüksek olduğu (%90.4) ve iki sınıf arasında bu bakımdan önemli bir fark olduğu ($p=0.05$) görülmüştür. Birinci sınıf öğrencilerin %15.7'si peri-anal bölgeyi boşaltım sonrası sadece su ile yıkadığını yani kurulamadığını belirtmiştir. Can ve arkadaşlarının çalışmasında (2002) ilköğretim öğrencilerinin %91.0'inin tuvalet kağıdı kullanma alışkanlığının olduğu belirlenmiştir. Dördüncü sınıf öğrencilerinin bü-yük bir kısmının tuvalet

hijyeni ile ilgili aldıkları bilgiyi kullanıyor olmaları olum-lu bir sonuç olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan SAM bölümü öğrencilerin-de perianal bölgeyi yıkadıktan sonra kurulama alışkanlığının en düşük oranda (%56.1) olduğu, bunu hemşirelik (%84.2) ve ebelik bölümü (%95.4) öğrencilerinin izlediği ve bölümler arasında önemli bir fark olduğu ($p=0.000$) belirlenmiştir. Bu sonuçla ilgili olarak; peri-anal bölge temizliğini su+tuvalet kağıdı ile yapan kız öğrenciler ile (%88.9) erkek öğrencilerin oranları (%52.9) arasında oldukça önemli ($p=0.000$) bir fark olduğu görülmüştür (Tablo 5).

Dördüncü sınıf öğrencilerin büyük bir kısmının (%95.9) birinci sınıf öğrencilerin ise %54.2'sinin bu uygulamayı doğru yaptığı (önden arkaya doğru), aradaki farkın önemli ($p=0.000$) olduğu görülmüştür. Tuvalet hijyeni ile ilgili verilen eğitimin dördüncü sınıf öğrencileri üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. SAM bölümü öğrencilerinin sadece %58.5'inin bu uygulamayı doğru yaptığı ve bölümler arası farkın önemli olduğu ($p=0.04$), benzer şekilde bu açıdan kız (%77.0) ve erkek (%53.0) öğrenciler arasında da önemli bir fark olduğu ($p=0.001$) görülmüştür (Tablo 5). Yazıcı ve Kobya'nın çalışmasında (1999) yüksek öğrenim görmekte olan kız öğrencilerin %27.1'inin tuvalet temizliğini yanlış yaptığı belirtilmiştir.

Birinci sınıf öğrencilerin %66.7'sinin, dördüncü sınıf öğrencilerin %93.3'ünün menstruasyon sırasında banyo yaptığı (toplam:%78.5) ve sınıflar arası bu farkın önemli olduğu ($p=0.001$) Yetkin ve Pasinlioğlu'nun çalışmasında (1996), Atatürk Üniversitesi'nde hemşirelik eğitimi gören 1. sınıf öğrencilerin %58.0'i, dördüncü sınıf öğrencilerin %75.3'ü menstruasyon sırasında banyo yapılmasının yararlı olduğunu belirtmişlerdir (toplam: %64.4). Menstruasyon sırasında ebelik bölümü öğrencilerinin %84.6'sının, hemşirelik bölümü öğrencilerinin %69.8'inin banyo yaptığı

aradaki farkın oldukça önemli olduğu (p=0.000) görülmektedir. Bu sonuç; ebellek bölümü öğrencilerinin, bölümlerinin özelliği gereği, konu ile ilgili derslerde de

menstruel hijyen konusu üzerinde daha çok durulması ve bilgilerin pekiştirilmesiyle birlikte istendik davranış değişikliğinin oluşması ile ilişkili olabilir.

Tablo 5: Öğrencilerin sınıfları, bölümleri ve cinsiyetleri ile tuvalet hijyeni ile ilgili uygulamaların karşılaştırılması (N:169)

Tuvalet hijyeni ile ilgili uygulamalar	Sınıf			Bölüm						Cinsiyet				
	1.sınıf (n:96) ^a		4.sınıf (n:73) ^a		SAM (n:41) ^a		EBE (n:65) ^a		HEMŞİRE (n:63) ^a		Kız (n:135) ^a		Erkek (n:34) ^a	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Tuvalet temizliğini ne ile yapıyor	$\chi^2=7.5$ SD=3 P=0.05 $\chi^2=37.9$ SD=6 P=0.000 $\chi^2=32.8$ SD=3 P=0.000													
Sadece su	15	15.7	6	8.2	15	36.6	2	3.0	4	6.3	7	5.2	14	41.2
Su+bez ile	8	8.3	1	1.4	3	7.3	-	-	6	9.5	7	5.2	2	5.9
Su+tuvalet kâğıdı ile	72	75.0	66	90.4	23	56.1	62	95.4	53	84.2	120	88.9	18	52.9
Tuvalet kâğıdı ile	1	1.0	-	-	-	-	1	1.6	-	-	1	0.7	-	-
Tuvalet temizliğini nasıl yapıyor	$\chi^2=35.9$ SD=2 P=0.000 $\chi^2=9.6$ SD=4 P=0.04 $\chi^2=13.7$ SD=2 P=0.001													
Arkadan öne doğru	33	34.4	2	2.8	10	24.4	12	18.4	13	20.6	26	19.2	9	26.5
Önden arkaya doğru	52	54.2	70	95.9	24	58.5	51	78.5	47	74.6	104	77.0	18	53.0
Fark etmez	11	11.4	1	1.3	7	17.1	2	3.1	3	4.8	5	3.8	7	20.5
Külotta önemseddiği hususlar	$\chi^2=50.5$ SD=5 P=0.000 $\chi^2=95.8$ SD=10 P=0.000 $\chi^2=59.3$ SD=5 P=0.000													
Pamuklu/penye olması	21	21.9	53	72.7	4	9.7	47	72.4	23	36.5	72	53.3	2	5.9
Kalıtlı olması	2	2.0	1	1.3	1	2.4	2	3.0	-	-	2	1.5	1	2.9
Dar olmaması	28	29.2	15	20.6	1	2.4	-	-	-	-	-	-	1	2.9
Temiz olması	33	34.5	2	2.7	17	41.4	12	18.5	14	22.2	28	20.7	15	44.1
Fark etmez	11	11.4	2	2.7	5	12.2	4	6.1	26	41.3	31	23.0	4	11.8
Bol olması	1	1.0	-	-	13	31.7	-	-	-	-	2	1.5	11	32.4
Külot değiştirme sıklığı	$\chi^2=28.6$ SD=4 P=0.001 $\chi^2=51.3$ SD=8 P=0.000 $\chi^2=50.9$ SD=4 P=0.000													
Sadece banyodan sonra	28	29.1	14	19.2	25	61.0	4	6.1	13	20.6	19	14.0	23	67.6
Her gün	31	32.3	14	19.2	5	12.2	22	33.9	18	28.6	44	32.7	1	2.9
Gün aşırı	10	10.5	34	46.6	2	4.9	26	40.0	16	25.4	42	31.1	2	5.9
Düzensiz	26	27.1	11	15.0	8	19.5	13	20.0	16	25.4	30	22.2	7	20.6
Haftada 1 kez	1	1.0	-	-	1	2.4	-	-	-	-	-	-	-	-

*Oranlar n'e göre alınmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmaya katılan öğrencilerin; banyo yapma sıklığı, yüz yıkama sıklığı, sadece başını yıkama durumu ve sıklığı, kulaklarını temizleme şekli, diş fırçalama süresi, külot değişiminde önemsedikleri hususlar ve külot değiştirme sıklığı, tuvalet temizliğini yapma şekli ve kullandığı materyal, menstruasyon sırasında banyo yapma açılarından dördüncü sınıf öğrencilerin davranışlarına SYO’nda aldıkları eğitimin önemli bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Tuvalet temizliğini SAM bölümü öğrencilerinin pek fazla önemsemediği, ebelik bölümü öğrencilerinin ise tuvalet temizliği, külot seçimi ve değiştirme sıklığı uygulamalarının daha çok istendik düzeyde olduğu, benzer şekilde menstruasyon sırasında banyo yapan ebelik bölümü öğrencilerinin önemli bir şekilde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Bu sonuçlar doğrultusunda;

Bireysel hijyen konusu SYO’nda 1. sınıfta Meslek Esasları ve Tekniği

dersinde verildiği için, bu konuya daha geniş zaman ayrılmasının,

Okuldaki diğer öğretim elemanları tarafından diğer derslerde de bireysel hijyen konusu üzerinde durulmasının,

Yapılan bu çalışmanın sonuçları hakkında öğretim elemanlarının bilgilendirilmesi ve derslerde özellikle olumsuz sonuçlar üzerinde daha çok durulmasının,

Bireysel hijyen ile ilgili davranışlara etki edebilecek başka değişkenlerin etkisini inceleyen daha ileri çalışmalar yapılmasının,

Toplum sağlığı açısından; hemşire/ebe/sağlık memurlarının hijyen ile ilgili konularda; okul öncesi dönemden başlamak üzere her yaşta bireyin eğitiminde aktif bir rol üstlenmesinin bu eğitimde bireyin ailesi ile birlikte ele alınmasının , bu çalışmalara öğrencilerin de katılmasının toplumsal sorumluluğunun gelişmesi açısından yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

..... **ICN 1994 Teması** (1994). Sağlıklı uluslar için sağlıklı aileler. Türk Hemşireler Dergisi (5-6):44.

..... **Sağlık 21/21. Yüzyılda Herkes İçin Sağlık** (2000). Hazırlayanlar: Sefer Aycan ve ark., BMS Matb. Ltd. Şti. Ankara.

Akşit BT (1997). Toplum, Kültür ve Sağlık (Editörler: Bertan M., Güler Ç.) Halk Sağlığı. Güneş Kitabevi Ltd. Şti., II. Baskı, Ankara, 15-25.

Altun İ, Özdemir S, Ersoy N (1999). Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin kişisel değerlerinin öz-bakım güçlerine etkisi. VII. Ulusal Hemşirelik Kongresi Bildirileri Kitabı, Erzurum ,366-371.

Babadağ K (1984). Hemşirelik Yüksekokulu lisans programı birinci ve son sınıf öğrencilerinin kişisel sağlıkları ile ilgili uygulamalarının karşılaştırılması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniv. Sağlık Bil. Ens., İstanbul.

Can G, Topbaş M, Arslan H ve ark. (2002). Trabzon’da iki farklı yerleşim yerindeki ilköğretim öğrencilerinin kişisel hijyen

alışkanlıkları. 8. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Kitabı. Cilt 1, Diyarbakır, 157-162.

Ceylan S, Hacim AK, Tekbaş ÖF ve ark. (2001). MEBS Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığındaki erbaş ve erlerin kişisel hijyen konusundaki bilgi düzeylerinin saptanması. Gülhane Tıp Dergisi 43 (3): 260-264.

Çakırcalı E (1998). Hemşirelikte Temel İlke ve Uygulamalar, II. Baskı, İzmir.

Genç G, Zorbaz R (1989). İzmir İli Buca İlçesi’ne bağlı iki ilkokuldaki diş çürüğü olan ve olmayan son sınıf öğrencilerinin beslenme ve ağız hijyeni alışkanlıklarının incelenmesi. Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi 5 (2):1-14.

Görgülü RS (2000). Hijyen ve Sağlığımız. Actual Medicine 8 (11): 36-43.

İnanç N, Hatipoğlu S (1995). Sağlıklı Toplumlar İçin Sağlıklı Aile. Damla Matb., Ankara.

Kanra G, Kara A (1999). El Yıkama. Hacettepe Tıp Dergisi 30 (1): 68-72.

Olgun N, Oğuz S (1999). Etkili sağlık eğitiminde sağlık inanç modelinin kullanımı.

4. Ulusal Hemşirelik Eğitimi Semp. Çevik Matb, İstanbul, 216-218.

Sandallı P (1981). Periodontoloji, Erter Matbaası.

Sayan A (1999). Kültür ve Sağlık . Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2(2): 50-52.

Tabak RS (2002). Sağlık kültürü ve gençlik. 8. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Kitabı, Cilt 2, Diyarbakır, 569-572.

Tuzcu A, Beştepe G, Çetinkaya Y ve ark. (2003). Öğrencilerin kişisel hijyen uygulama ve durumlarının değerlendirilmesi. 2. Uluslararası 9. Ulusal Hemşirelik Kongresi Bildiri Özet Kitabı. ss. 57, Antalya.

Ulaş G, Görgülü RS (2001). Lise öğrencilerinin vücut hijyenine ilişkin alışkanlıklarının incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi 8 (1): 32-45.

Ulusoy F (1994). Asepsi. TC Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü, II. Baskı, Ankara.

Ulusoy MF, Görgülü RS (1997). Hemşirelik Esasları; Temel Kuram, Kavram, İlke ve Yöntemler, Cilt I, 3. Baskı, 72, TDFO Ltd. Şti., Ankara.

Uptan S, Sabuncu H (1997). Gençlerin kişisel bakıma yönelik sağlık eğitim gereksinimlerinin belirlenmesi. 4. Ulusal Hemşirelik Eğitimi Semp., Çevik Matb., İstanbul, 219-223.

Yazıcı S, Kobya H (1999). KTÜ Merkez Öğrenci Yurtlarında kalan kız öğrencilerin menstruasyonu algılayışları ve menstruel hijyene ilişkin tutumları. VII. Ulusal Hemşirelik Kongresi Bildirileri Kitabı, Erzurum, 263-266.

Yetkin A, Pasinlioğlu T (1996). Atatürk Üniversitesinde hemşirelik eğitimi gören öğrencilerin menstruasyonla ilgili sorunları ve davranışları. Türk Hemşireliğinde Yüksek Öğrenimin 40. Yılı Sempozyumu. Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 101-111.